POHREBISKO Z OBDOBIA AVARSKÉHO KAGANÁTU V NITRE-JANÍKOVCIACH¹

Mário Bielich – Matej Ruttkay – Jozef Zábajník

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2019.66.5>

Keywords: Slovakia, Nitra-Janíkovec, Malé Janíkovec, Avar Khaganate, 7th–8th centuries, graveyard

The cemetery from the period of the Avar Khaganate in Nitra-Janíkovec

This article informs about the results of rescue archaeological excavations made during the building of R1 expressway by Nitra. On the site at the location Malé Janíkovec, that was excavated in the years 2008 and 2009, settlement of various prehistoric and historical eras was identified. Main focus of the article is the Early Medieval graveyard. Eight skeletal burials were examined. Based on the grave inventories and radiocarbon dating (made by laboratory in Poznan), they can be dated in the period of the heyday of the Avar Khaganate. Results of the excavations of this graveyard are evaluated in the scope of the Avar settlement of the northern part of the Carpathian Basin.

ÚVOD

Cieľom príspevku je informovať o výsledkoch archeologického výskumu realizovanom na pohrebisku z obdobia Avarskeho kaganátu ležiacom v mestskej časti Nitra-Janíkovec, v katastrálnom území Veľké Janíkovec, v polohe Malé Janíkovec (obr. 1). Skúmaný priestor sa nachádza bezprostredne vedľa významnej archeologickej lokality Nitra-Mikov dvor. Zá-

Obr. 1. Nitra-Janíkovec. Pohrebisko z obdobia Avarskeho kaganátu. Poloha na mape 1:10 000 je fixovaná červeným krúžkom (© GKU).

chranný archeologický výskum bol podmienený výstavbou rýchlostnej cesty R1 Nitra-západ – Seľenec v roku 2008–2010 (Ruttkay a i. 2011, 218; 2013; Ruttkay/Bielich/Daňová 2015). Počas výskumných prác bolo zistené osídlenie z mladšieho praveku, sídlisko zo včasného a vrcholného stredoveku a včasnostredoveké hroby. Predbežne boli informatívnym spôsobom vyhodnotené iba nálezy zo sídliska datovaného do obdobia vrcholného stredoveku (Ruttkay a i. 2016).

DEJINY BÁDANIA

Najstaršie osídlenie polohy Mikov dvor reprezentujú črepy lengyelskej kultúry pochádzajúce z kultúrnej vrstvy. Z mladého eneolitu bola v predmetnom priestore preskúmaná jama skupiny Kosiň-Čaka. Z rozsiahlych výskumov na prelome 70. a 80. rokov 20. stor. pochádza niekoľko objektov datovaných do mladšej doby laténskej.

¹ Práca vznikla v rámci grantových projektov APVV-16-0049, VEGA 2/0075/16 a ako dopadový ukazovateľ udržateľnosti projektu ITMS: 26220120059.

Obr. 2. Nitra-Janíkovec. Poloha pohrebiska na mape 1. vojenského mapovania (© ARCANUM).

Obr. 3. Nitra-Janíkovec. Poloha pohrebiska na mape 2. vojenského mapovania (© ARCANUM).

Obr. 4. Nitra-Janíkovec. Poloha pohrebiska na mape 3. vojenského mapovania (© ARCANUM).

Väčšina objektov však patrí do doby rímskej, pričom do sklonku tohto časového úseku bol datovaný aj jeden kostrový hrob (Pieta 1993, 81, obr. 4).² Bohaté osídlenie možno časovo zaradiť do včasného stredoveku. Slovan-ská osada spolu s pohrebiskom bola pravdepodobne súčasťou hospodárskeho zázemia centrálnych hradísk z územia dnešnej Nitry (Chropovský/Fusek 1985b, 102). V blízkosti skúmanej plochy, najmä severne od nej, v širšom priestore Mikovho dvora, sa uskutočnili v minulosti viaceré rozsahom menšie i väčšie archeologické výskumy. Počas nich sa zistili objekty aj hroby zo stredoveku (Hanuliak 1989, 218–220; Chropovský/Fusek 1985a; 1985b; Ruttkay 2015, 54–71). V roku 1958 odkryla M. Rejholcová³ tri kostrové hroby z 10.–11. stor. (Hrmová 1956). Ich inventár tvorili hrncovité nádoby, nože, brúsik, kresadlo, kresacie kamienky a esovitá záušnica (Hanuliak 1989, 218). J. Pavúk (1967) preskúmal zemnicu s kamennou pieckou v rohu a hlinenú kupolovú pec z 9.–10. stor., vo výplni ktorej sa našli keramické fragmenty. Na južnom okraji terasovitej vyvýšeniny, nad potokom Selenec a Janíkovským potokom, sa pod vedením B. Chropovského preskúmali v roku 1972 objekty s kamennými pieckami v rohoch (Kováčová 1972). V ich výplni boli zlomky keramiky a zvieracie kosti (Hanuliak 1989, 219). Na severnej strane vyvýšeniny a území po sútoku potokov sa uskutočnili rozsiahlejšie výskumy v rokoch 1977–1982 a v roku 1984. Bola odkrytá časť včasnostredovekej osady zo 6.–7. stor. (Fusek 1991), sídlisko z 9.–10. stor. a sídliskové objekty z 12.–13. stor. Včasnostredoveké osídlenie reprezentujú zahĺbené obytné objekty s ohniskami a kamennými pieckami v rohoch, resp. zásobné a odpadové jamy. V ich výplni a v blízkosti boli nájdené predmety na prípravu jedla (nádoby, črepy, pekáč, nože), poľnohospodárske náradie (kosáky, motyka, otká), predmety dennej potreby (prasleny, pinzeta, brúsiky, šidlá, korčule), zbrane (hroty šípov), platidlo (sekerovitá hrivna) a iné predmety (koráliky, nákončia opaska, ostrohy). Sídlisko z obdobia vrcholného stredoveku (12.–13. stor.) pozostávalo zo zahĺbených objektov s ohniskami a kupolovitými hlinenými pecami v rohoch. Vo výplni objektov sa našli početné fragmenty keramiky, železné predmety (nože, podkovy, ostrohy, kince, skoby, sekera, okutie rýľa, obojručný nôž, ihla a kľúče) či kamenné brúsiky a kostené korčule (Hanuliak 1989, 219). Do veľkomoravského obdobia možno zaradiť 54 kostrových hrobov (Chropovský/

² Zdrojom väčšiny prezentovaných údajov sú predovšetkým nálezové správy uložené v archíve Archeologického ústavu SAV v Nitre (Chropovský 1978; Chropovský/Fusek 1985a; Kováčová 1972).

³ Za slobodna M. Hrmová.

Fusek 1985a; 1985b). Pochovaní boli uložení prevažne vo vystretej polohe na chrbte, ale aj v skrčenej pozícii. Inventár hrobov tvorili keramické hrncovité nádoby, nože, prasleny, kresadlo, kresacie kamienky, sekera, ostrohy, ihelník, krúžkové náušnice s hroziakom a meandrovite stočenou slučkou, náušnice so stĺpikovým i dutým záveskom, prsteň, koráliky a gombíky (*Hanuliak 1989, 219*). Posledný archeologický výskum v polohe Mikov dvor sa uskutočnil v roku 2017 a realizovala ho súkromná spoločnosť PAMARCH. Počas neho sa zistilo osídlenie z obdobia neolitu (*Žaár 2017*). Poloha Mikov dvor priamo súvisí s polohou Malé Janíkovce, pričom obe sú kontinuálne osídlené od najstarších čias až do obdobia vrcholného stredoveku.

Plocha archeologickej lokality, na ktorej boli odkryté aj hroby z obdobia Avarskeho kaganátu bola intenzívne využívaná na poľnohospodárske účely. Nachádza sa na terasovitej vyvýšenine pozvoľne prechádzajúcej v mierne zvlnený chrbát, ktorý na východe klesá do údolia potoka Selenec. Na mapách vojenských mapovaní (obr. 2–4) možno postrehnúť nevýraznú vyvýšeninu, ktorá bola využívaná na pochovávanie. Je to jav bežný nielen v období Avarskeho kaganátu, kedy sú nekropoly situované na vyvýšenom mieste. Výskum začal v septembri 2008, kedy boli v zisťovacích sondách nájdené prvé narušené archeologické objekty. Od augusta 2009 sa uskutočňoval plošný archeologický výskum. Na jeho prvej fáze (začistenie plochy) participovalo Ponitrianske múzeum v Nitre (J. Ruttkayová). Následne výskum viedol Archeologický ústav SAV v Nitre (M. Ruttkay, M. Bielič). V záverečnej etape terénnych prác (január 2010) bolo v severovýchodnej časti skúmanej plochy odkrytých osem kostrových hrobov. Okrem južného okraja sa zachytili všetky hranice tejto malej nekropoly.

KATALÓG HROBOV

Hrob 1 (tab. I: 1)

Dospelý jedinec.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika s výrazne zaoblenými rohmi, dĺ. 260 cm, š. 120 cm, hĺ. 70 cm (od úrovne zistenia), šikmé stený, rovné dno.

Hrobová konštrukcia: azda rámová konštrukcia, cca 10 cm nad dnom zúženie v tvare obdĺžnika.

Poloha pochovaného: kostra natlačená do zúženého priestoru vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela.

Orientácia: SSZ – JJV (347°).

Nálezy a prílohy: pri kolene ľavej dolnej končatiny nádoba (1).

Pozn.: v príprastkovom katalógu pohrebiska (p. č. 789) sa uvádza, že v hrobe sa našla v priestore panvových kostí železná pracka (počas konzervačných prác sa rozpadla).

1. Zdobená obtáčaná hrncovitá nádoba so šikmo zrezaným okrajom, v. 167 mm, max. priemer 137 mm, priemer okraja 123 mm, priemer dna 76 mm (tab. I: 1: 1).

Hrob 2 (tab. I: 2)

Dieťa.

Hrobová jama: nebola odkrytá kompletne. Mala tvar obdĺžnika so zaoblenými rohmi a Z stranou, dĺ. odkrytej časti 140 cm, š. 100 cm, hĺ. 20 cm (od úrovne zistenia), nevýrazne šikmé stena, rovné dno.

Poloha pochovaného: výrazne porušený hrob. Kostí ľudského jedinca porozhadzované po celej hrovej jame.

Orientácia: SZ – JV (317°), orientácia osi hrovej jamy.

Nálezy a prílohy: v J polovici hrovej jamy nádoba (1), poloha zvieracích kostí (2) neurčená.

Pozn.: časť hrovej jamy v priestore pod kontrolným blokom porušená mladším sídliskovým objektom, preto sa nedá určiť pôvodná dĺ. hrovej jamy.

1. Hrncovitá, obtáčaná a zdobená nádoba s nevýrazne konkávnym dnom, v. 145 mm, max. priemer 118 mm, priemer okraja 100 mm, priemer dna 55 mm (tab. I: 2: 1).
2. Zvieracie kosti.

Hrob 3 (tab. II: 3)

Dieťa.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika so zaoblenými rohmi a V stranou. Pred kresbovou dokumentáciou nebola odkrytá kompletne, dĺ. odkrytej časti 80 cm, š. 75 cm, hĺ. 50 cm (od úrovne zistenia), nepatrne šikmé stený, rovné dno.

Poloha pochovaného: výrazne porušený hrob, zachovala sa iba jedna dlhá kosť.

Orientácia: SSZ – JJV (346°), orientácia osi hrovej jamy.

Nálezy a prílohy: v S časti hrovej jamy nádoba (1).

Pozn.: po odstránení kontrolného bloku sa zistila celková dĺ. hrovej jamy s hodnotou 112 cm.

1. Hrncovitá, obtáčaná a zdobená nádoba s výzdobou aj na okraji, v. 119 mm, max. priemer 103 mm, priemer okraja 90 mm, priemer dna 56 mm (tab. II: 3: 1).

Hrob 4 (tab. II: 4)

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika so zaoblenými rohmi, dĺ. 100 cm, š. 50 cm, hĺ. 15 cm (od úrovne zistenia), nevýrazne šikmé stený, rovné dno.

Poloha pochovaného: v hrobe sa nenašli žiadne pozostatky skeletu.

Orientácia: SSZ – JJV (333°), orientácia osi hrobovej jamy.

Nálezy a prílohy: bez príloh.

Pozn.: vzhľadom na malé rozmery hrobovej jamy nemožno vylúčiť, že v hrobe bolo pochované malé dieťa, z kostry ktorého sa nič nezachovalo.

Hrob 5 (tab. II: 5)

Dieťa.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika, dĺ. 185 cm, š. 120 cm, hl. 120 cm (od úrovne zistenia), šikmé steny, rovné dno.

Hrobová konštrukcia: štvorkolová konštrukcia s kolmi v rohoch hrobovej jamy v kombinácii s rámovým obložením.

Poloha pochovaného: zle zachovaná kostra pôvodne azda uložená vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela.

Orientácia: JJV – SSZ (157°).

Nálezy a prílohy: konča dolných končatín nádoba (1), z vonkajšej strany obloženia na viacerých miestach zvieracie kosti (2), v zásype vinutie spony (3).

Pozn.: v prírástkovom katalógu pohrebiska sa pod číslom 814 spomína železný hrot (nebol k dispozícii).

1. Obtáčaná, bohato zdobená hrncovitá nádoba so značkou v tvare „kuracej nohy“ na dne, v. 144 mm, max. priemer 120 mm, priemer okraja 95 mm, priemer dna 78 mm (tab. II: 5: 1).
2. Zvieracie kosti.
3. Bronzové vinutie spony (tab. II: 5: 2).

Hrob 6 (tab. III)

Dospelý, zrejme muž.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika, dĺ. 220 cm, š. 120 cm, hl. 110 cm (od úrovne zistenia), zvislé steny, rovné dno.

Hrobová konštrukcia: obloženie v tvare obdĺžnika zistené cca 20 cm nad dnom. Zúženie má rozm. 190 x 45 cm.

Poloha pochovaného: vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela.

Orientácia: SZ – JV (308°).

Nálezy a prílohy: na ľavej panvovej kosti a stranou od nej súprava opaskových kovaní (1), pri pravej panvovej kosti a stehnovej kosti väčší nôž (2), pozdĺž ľavej stehnovej kosti menší nôž (3), z vonkajšej strany ľavého predkolenia nádoba (4).

1. Súprava opaskových kovaní: liate bronzové nákončie opaska obojstranne zdobené úponkovým ornamentom. Jeho upínacia časť v tvare tuľajky je s nákončím spojená šarnierom, dĺ. 62 mm (tab. III: 1/1); nevýrazne lichobežníková liata bronzová pracka s prečnievajúcimi ramenami. Na tylovej časti je fragment objímky naznačujúci pripojenie tylovej doštičky, rozm. 30–32 x 33 mm (tab. III: 1/2); dve celé, jedno neúplne a dva fragmenty tepaných bronzových kovaní kvadratického tvaru s výzdobou v podobe rozety, rozm. celých kusov 20 x 20 mm (tab. III: 6: 1/3); jedno neúplne a dva fragmenty tepaných bronzových kovaní zdobených krúžkami oblemovanými pseudoperlovcom (tab. III: 6: 1/4); jednoduchá plechová prevliečka s vyhnutými koncami má vybijanú výzdobu, dĺ. 25 mm, š. 11 mm (tab. III: 1/5).
2. Väčší železný, tzv. bojový nôž s nevýrazne jednostranne odsadeným trňom a zvyškami drevenej pošvy na čepeli, celková dĺ. 245 mm, dĺ. čepele 185 mm (tab. III: 2).
3. Menší železný nôž so zaobleným chrbtom a zvyškami drevenej pošvy na čepeli, dĺ. 155 mm (tab. III: 3).
4. Obtáčaná a zdobená hrncovitá nádoba, v. 147 mm, max. priemer 130 mm, priemer okraja 113 mm, priemer dna 80 mm (tab. III: 4).

Hrob 7 (tab. IV: 7)

Dieťa.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika, so zaoblenými rohmi dĺ. 150 cm, š. 60 cm, hl. 10 cm (od úrovne zistenia), zvislé steny, rovné dno.

Poloha pochovaného: vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela. Horné končatiny v lakťoch pokrčené.

Orientácia: S – J (351°).

Nálezy a prílohy: stranou od pravého predkolenia zvieracie kosti (1).

1. Zvieracie kosti.

Hrob 8 (tab. V)

Dospelý, pravdepodobne muž.

Hrobová jama: v tvare obdĺžnika, dĺ. 220 cm, š. 70 cm, hl. cca 30 cm (od úrovne zistenia), zvislé steny, rovné dno.

Poloha pochovaného: vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela.

Orientácia: S – J (354°).

Nálezy a prílohy: na ľavej panvovej kosti pracka (1), druhá pracka (2) na pravej panvovej kosti, na kostiach pravého predlaktia krúžok (3) a nôž (4), druhý nôž na ľavej stehnovej kosti (5), povyšie pravej panvovej kosti hrot (6), poloha ocieľky (7), kresacieho kamienka (8) a fragmentu (8) neudaná.

1. Nevýrazne lichobežníková železná pracka. Dĺ. 46 mm vrátane trňa, š. 30–34 mm (tab. V: 1).
2. Neúplná železná pracka s výrazne dovnútra prehnutými ramenami, dĺ. torza 38 mm (tab. V: 2).
3. Uzatvorený železný krúžok vyhotovený zo sploštenej tyčinky, priemer 44 mm (tab. V: 3).
4. Fragment čepele železného noža, dĺ. 71 mm (tab. V: 4).
5. Železný nôž s jednostranne odsadeným trňom, dĺ. 118 mm (tab. V: 5).
6. Železný hrot, azda šidlo, dĺ. 85 mm (tab. V: 6).
7. Fragment ocieľky lýrovitého tvaru, dĺ. 32 mm (tab. V: 7).
8. Malý plochý kresací kamienok vyhotovený z limnosilicitu belavej farby, dĺ. 22 mm (tab. V: 8).
9. Drobný železný fragment z predmetu neznámeho účelu, dĺ. 31 mm (tab. V: 9).

POHREBNÝ RÍTUS

Z katalógu vyplýva, že preskúmaná bola malá skupina ôsmich kostrových hrobov (obr. 5). Z nich bolo päť neporušených, v dvoch sa zistili výrazné stopy sekundárnych zásahov⁴ a v hrobe 4 sa nezachovali žiadne pozostatky ľudského skeletu. Z hľadiska veku a pohlavia pochovaných v skupine prevládajú detskí jedinci (tri hroby), v dvoch hroboch boli pochované dospelé individua, v hrobe 6 a 8 bol uložený pravdepodobne muž. V neporušených hroboch boli ľudskí jedinci ukladaní vo vystretej polohe na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela. Nevýrazné anomálie sú doložené iba nepatrnými flexiami horných končatín (hrob 7).

Rôznorodé úpravy hrobových jám sledovali predovšetkým vytvorenie dutého priestoru v okolí pochovaného tela. Motiváciou pre takéto počínanie boli v prvom rade pietne dôvody – zamedzenie aspoň primárneho styku zemin s telesnými pozostatkami zosnulého. Na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach boli pozorované pozostatky hrobových konštrukcií v troch prípadoch. V hroboch 1 a 6 to bola zrejme rámová konštrukcia, po ktorej sa nad dnom zachovalo zúženie. V prípade

hrobu 5 ide o kombináciu rámovej a kolovej konštrukcie. V zúženom priestore nad dnom bola uložená kostra dieťaťa. Vo všetkých štyroch rohoch sa nachádzali koly. Štvorkolové konštrukcie nie sú ničím neobvyklým na pohrebiskách z obdobia Avarského kaganátu. Zvyčajne sú však situované v dlhších stenách.

Sekundárne zásahy boli pozorované v dvoch prípadoch. Kostí ľudského jedinca (dieťaťa) v hrobe 2 boli porozhadzované po celej hrovej jame. Sekundárnym zásahom bol porušený aj hrob 3. Zo skeletu detského jedinca sa zachovala iba jedna dlhá kosť.

Orientácia hrobov, resp. osí hrobových jám osciluje v rozpätí SZ – JV až S – J (308° – 354°). Jedinou výnimkou je hrob 5. Porušená kostra bola pôvodne uložená pravdepodobne vo vystretej polohe v smere J – S (157°).

Z katalógu vyplýva, že dva hroby boli orientované v smere SZ – JV, iné dva hroby v smere SSZ – JJV, dva hroby v smere S – J (hroby 7 a 8) a jeden hrob mal orientáciu JJV – SSZ. Prekvapuje predovšetkým orientácia v smere S – J, resp. JJV – SSZ (hrob 5). Meridionálny spôsob orientovania hrobov je v období Avarského kaganátu ojedinelý. Viac menej výnimočnú pozíciu nielen na Slovensku, ale aj v rámci celého územia Avarského kaganátu zaujíma pohrebisko v Kechneci (bývalá Hraničná pri Hornáde), kde absolútne dominovala (až 123 prípadov) orientácia v smere J – S (Pástor 1971, 89). V 12 prípadoch boli ľudskí jedinci uložení v smere S – J. Aj keď orientácia vo výrazne meridionálnom smere sa z času načas vyskytuje na viacerých pohrebiskách z obdobia Avarského kaganátu, ide väčšinou o ojedinelé prípady. Pohrebisko v Kechneci možno z tohto zorného uhla považovať za unikát. Či sa dá takýto jav interpretovať v zmysle periodického presunu magnetického pólu vo vzťahu k zemepisnému a z neho vyplývajúcej zmeny prevládajúcich smerov vetra (Tomka 1986, 165), zostáva vo sfére špekulácií.

Kvôli spresneniu údajov sme orientáciu okrem tradičného udania svetových strán určovali aj meraním uhlov. Zvyčajne sa používa spôsob merania uhla od severu v smere hodinových ručičiek.

Prílohy a spôsob ich deponovania

Pri výskume pohrebísk z obdobia Avarského kaganátu sa získalo obrovské množstvo predmetov a materiálu súvisiaceho s pohrobmi zosnulých. V predložennom katalógu používame pojem „nález

Obr. 5. Nitra-Janíkovce. Plán pohrebiska.

⁴ Zhodou okolností v nich boli pochované deti.

a prílohy“, ktorý vyjadruje sumár všetkých predmetov z hrobu a je dostatočne neutrálny. Časť z uvedených predmetov zrejme patrila zomrelému. Kovové súčasti opaska, zbrane, šperky a honosné predmety všeobecne dokladajú predovšetkým sociálny status pochovaného. Je to síce tradične chápaná interpretácia, ale je len ťažko predstaviteľné, že chudobnému členovi istej pospolitosti mohli uložiť do hrobu napríklad kovaniami zdobený opasok. Ten mal istotne cenu nielen z hľadiska hodnoty materiálu, ale predovšetkým bol súčasťou mužského kroja, symbolizujúcou bohatstvo, moc a spoločenské postavenie svojho nositeľa (Čilinská 1981, 25). Na pohrebisku z obdobia Avarského kaganátu v Nitre-Janíkovciach sa však súprava opaska vyskytla iba v jednom z hrobov.

Druhou kategóriou predmetov z hrobov sú tie, ktoré pravdepodobne neboli osobným majetkom zomrelého, ale skôr ide o dary pozostalých, resp. predmety súvisiace so samotným aktom pohrebu (napr. nádoba, mäsitá príloha v podobe zvieracích kostí, vajíčko atď.).

Už roky však panuje v členení príloh podľa účelu ich použitia značná terminologická zmätenosť. Archeologická obec nebola doteraz schopná zjednotiť sa na používaní jednoznačného pojmoslovja. Také termíny ako milodar, inventár mŕtveho, hrobový inventár a pod. nevyjadrujú jednoznačne účel, ktorý bol určitému predmetu daný (Hanuliak 2004, 121 s literatúrou).

Deponovanie príloh je dôležité z hľadiska ich umiestnenia v tzv. „funkčnej polohe“. Kovania opaska sa zvyčajne nachádzajú v priestore panvových kostí, náušnice v okolí lebky, náhrdelník okolo krku, konský postroj na skelete koňa a pod. Všetky výnimky z uvedeného úzu mali zrejme svoje príčiny, ktoré sa za istých okolností dajú vysvetliť. Vzhľadom na skutočnosť, že na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach bola preskúmaná iba malá skupina hrobov, nemožno vyvodzovať žiadne ďalekosiahle závery týkajúce sa polohy predmetov v hroboch. Výnimku predstavuje hrob 6, v ktorom bola súprava opaskových kovaní deponovaná na ľavej panvovej kosti, resp. v jej susedstve. Vzniká dojem, že opasok nebol v tzv. funkčnej polohe, ale uložený k boku pochovaného.

Materiálna kultúra

Obr. 6. Nitra-Janíkovce. Nákončie z hrobu 6.

Najdôležitejším celkom na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach je hrob 6. Obsahoval súpravu opaskových kovaní, dva nože a štyri kresacie kamienky. Garnitúra pozostávala z liateho nákončia (obr. 6), plechových kvadratických kovaní, štvoruholníkovej pracky s presahujúcimi stranami a plechovej prevliečky. Jej súčasťou boli zrejme aj plechové kovania zdobené krúžkami lemovanými perlovcovou výzdobou. Keďže sa zachovali iba vo fragmentoch, je viac-menej nemožné rozpoznať ich pôvodný tvar.

Veľké nákončie, ktorých upínacia tylová doštička je spojená s telom nákončia prostredníctvom šarniera, sú síce v nálezovom materiáli z obdobia Avarského kaganátu pomerne zriedkavé, nepredstavujú však žiaden výnimočný jav. Najčastejšie ide o liate bronzové exempláre, ktorých výzdoba pozostáva zo zoomorfných i rastlinných motívov. Do prvej skupiny patrí napr. nákončie z jazdeckého hrobu 11 na pohrebisku Dévaványa (Kovrig 1975, 126, obr. 4: 11: 23), ktorého strany sú rovnobežné. Konkávne dovnútra prehnuté strany má viacero nákončí zdobených zoomorfnými motívmi.⁵ Veľmi bohatú rastlinnú výzdobu nesie nákončie z Mártély (Hampel 1905, tab. 85: 1) a jeho veľmi presná paralela z hrobu 38 na pohrebisku Gyód (Kiss 1977, 40, tab. VII: 38: 2). Z hľadiska

ka nákončia z hrobu 6 na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach je významný exemplár z pohrebiska Ordas (Hampel 1905, tab. 80: 2). Jeho líčna strana je zdobená rastlinným motívom, ktorý má viacero analógií na predmetoch z pokladu nájdeného v dedinke Vrap v Albánsku (Werner 1986, tab. 13), resp. z komplexu pochádzajúceho z lokality Erseke v Grécku (Avar treasure 1981, 13, LOT 168, 15, LOT 169).

⁵ Je ich viacero, preto nepovažujeme za zmysuplné ich vymenúvanie (ich súpis porovnaj Stadler 1986, 117, 118, mapa 6).

Výnimočným je nákončie z hrobu 166 na pohrebisku Tiszafüred-Majoroshalom (*Garam 1995*, 26, tab. 71: 166: 4). V hrobe bola pochovaná žena, ktorej dali do hrobu dve zlaté náušnice a kotúčovitú bronzovú ozdabu. Súčasťou inventára boli aj koráliky v tvare melónového jadra. Nákončie je vyhotovené z pozláteného bronzového plechu a zdobené pletencovou výzdobou. Ostatné exempláre s pohyblivou tylovou doštičkou majú konkávne strany a vo väčšine prípadov zahrotený koniec, čo sú tvarové špecifiká starších fáz neskorého stupňa (*Zábojník 1991*, 237).

Prednedávnom bola publikovaná špeciálna štúdia zaoberajúca sa nákončiami s tylovou doštičkou spojenou s nákončím prostredníctvom šarniera, ktorej autorom je maďarský bádateľ *G. Szente (2013)*. Prezентuje ich súpis na území tvoriacom Avarský kaganát, ktorý je doplnený o priestorové vyhodnotenie na mapách. Dáva ich do súvisu s antickými, resp. byzantskými tradíciami Stredomoria. Vyjadruje sa aj k ich chronologickej pozícii v rámci obdobia Avarského kaganátu. Liate exempláre, najmä tie, ktoré majú konkávne strany a zahrotené ukončenia sú zdobené rôznorodými zoomorfnými, predovšetkým však rastlinnými motívami. Ich datovanie do starších fáz neskorého stupňa je viac ako pravdepodobné.

Viacero nákončí s upevňovacou doštičkou spojenou šarnierom pochádza aj z pohrebiska Zamárdi-Rétiföldek (*Bárdos/Garam 2009*, tab. 178: 1, 3, 6; 179: 1; 184: 9; 213: 2; 2014, tab. 224: 2144: 2; 241: 2302: 12). Zvyčajne sú zdobené v zmysle tzv. zvieracie štýlu II⁶ a vyhotovené zo zlata, striebra, resp. pozláteného striebra. Zo šiestich hrobov obsahujúcich nákončia so šarnierom až štyri patrili ženám. Nie je to nič prekvapujúce, keďže takéto kovania tvorili jednotlivé zložky pásových závesov.⁷ Tie boli súčasťou kroja popredných germánskych žien strednej, západnej, severnej i východnej Európy a datujú sa v avarskom prostredí do včasného stupňa obdobia (*Vida 2015*, 159). Dokladajú to početné nálezy na pohrebiskách, na ktorých zrejme pochovávali svojich mŕtvych aj germánske skupiny začlenené do spoločnosti Avarského kaganátu, napr. Zamárdi, Budakalász, Csákberény a ďalšie (*Vida 1996*, 108–118). Hroby 805 a 2302 na pohrebisku v Zamárdi, v ktorých boli pochovaní muži, obsahovali kompletne garnitúry. Tie však možno jednoznačne datovať do neskorého stupňa.

Z hľadiska datovania hrobu 6 na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach majú mimoriadny význam plechové tepané kvadratické kovania (obr. 7). Sú blízke typu 179 v sériácii súprav opaskových kovaní zo severnej časti Karpatskej kotliny a charakteristické pre mladšiu fázu stredného stupňa (*Zábojník 1991*, 235). Súpravy pozostávajúce z kvadratických tepaných plechových kovaní, doplnené liatym nákončím, nie sú výnimočné v prostredí pohrebísk z obdobia Avarského kaganátu.⁸ Súčasťou súpravy opaskových kovaní z hrobu 6 na pohrebisku v Nitre-Janíkovciach bola aj jednoduchá plechová prevliečka s vyhnutými koncami, zdobená vybiňaným ornamentom. Tento typ dekorácie sa objavuje na plechových kovaníach charakteristických pre prvú fázu neskorého stupňa (*Zábojník 1991*, 236).

Azda jediným predmetom, ktorý možno začleniť do skupiny zbraní je pomerne masívny nôž z hrobu 6. Jeho čepeľ je dlhá 185 cm, čo umožňuje jeho priradenie k tzv. bojovým nožom. Túto domnienku umocňuje aj nález druhého noža z tohto hrobu. V prípade výskytu dvoch nožov v jednom celku sa predpokladá, že jeden z nich slúžil ako zbraň (*Zábojník 1995*, 252).

Do skupiny predmetov dennej potreby možno zaradiť železné pracky, železný krúžok, nože, hrot, ocieľku a kresacie kamienky. Dve železné pracky, dva železné nože, ocieľka, železný krúžok, železný hrot a kresací kamienok tvorili inventár hrobu 8. Dva nože obsahoval aj hrob 6. Z nich jeden možno považovať za tzv. bojový nôž. Súčasťami inventára tohto celku boli aj štyri kresacie kamienky.⁹ V tomto prípade síce absentovala ocieľka, ale ako kresadlo mohol slúžiť hocijaký železný predmet. V prírástkovom katalógu pohrebiska sa pod číslom 789 uvádza železná pracka nájdená v priestore panvových kostí. Uvedené predmety nemožno využiť na precíznejšie datovanie hrobov.

Obr. 7. Nitra-Janíkovce. Kvadratické plechové kovanie z hrobu 6.

⁶ V nemecky písanej literatúre sa pre tento druh výzdoby používa výraz „Zahnschnittornamentik“ (*Ament 2005*, 597).

⁷ Nemecky Gürtelgehänge.

⁸ Dokladá to napr. garnitúra z hrobu 242 na pohrebisku Mödling (údaje o tomto nálezovom celku nám poskytol F. Daim, za čo mu úprimne ďakujeme).

⁹ Nakreslené boli štyri kusy, v prírástkovom katalógu pohrebiska sa pod číslom 822 spomínajú iba dva kusy. Keďže hroby sú v superpozícii so starším osídlením, nemožno vylúčiť, že kresacie kamienky, resp. úštepy pochádzajú zo starších objektov.

V piatich hrobach analyzovaného pohrebiska¹⁰ sa našli keramické nádoby. Ide o obtáčané a zdobené hrncovité nádoby zdobené pomocou hrebeňa. Na niektorých z nich (nádoby z hrobov 1 a 6) sú na vnútorných častiach okrajov pozorované stopy po použití nástrojov na uhladenie. Nádoba z hrobu 3 má výzdobu v podobe dvojitej vlnovky aj na hornej časti okraja. Nádoba z hrobu 5 mala na dne plastickú značku v tvare „kuracej nohy“. Obdobné značky nie sú ničím výnimočným na pohrebiskách z obdobia Avarského kaganátu, čo dokladajú aj viaceré nálezy z územia Slovenska (Točík 1962, 372, obr. 18). Ich výskyt pokračuje aj na keramike datovanej do veľkomoravského obdobia (Kraskovská 1983, 194, tab. I, typ 26). Nie sú neobvyklé ani na susednom teritóriu Čiech a Moravy (Varadzin 2004, 193, typy 379–382). Datovanie keramických nádob, podobne ako v prípade predmetov dennej potreby je len rámcové. Predstavujú keramickú produkciu 8. storočia.

V zásype hrobu 5 v hĺbke asi 50–60 cm¹¹ sa našlo bronzové vinutie spony, ktorú možno s veľkou pravdepodobnosťou datovať do doby rímskej.

Zvieracie kosti pochádzajú z troch hrobov (hroby 2, 5 a 7). V zásypoch hrobov 1 a 5 sa našli zvyšky malakofauny. Keďže hroby sú v superpozícii so starším osídlením, nemožno vylúčiť, že sa do zásypov hrobových jám dostali pri ich hĺbení.

VYHODNOTENIE A DATOVANIE POHREBISKA

Na základe materiálu z jedného z hrobov¹² pohrebiska Nitra-Horné Krškany, poloha Bioveta,¹³ sa predpokladalo, že oblasť okolo Nitry bola zahrnutá do Avarského kaganátu niekedy v priebehu druhej polovice 8. stor. Súprava opaskových kovaní z hrobu 6 na pohrebisku Nitra-Janíkovce tento postulát výrazne mení. Možno ju pomerne spoľahlivo datovať do prvej štvrtiny, resp. prvej tretiny 8. stor. V hrobe bol pochovaný mladý muž, preto sa dá predpokladať, že súpravu vlastnil iba krátko. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť kostrový hrob z Ivanky pri Nitre, ktorý obsahoval nádobu pomerne archaického vzhľadu (Fusek 1994, 229, tab. XXXII: 3). Skoršieho datovania než druhá polovica 8. stor. je zrejme aj železný strmeň nájdený v sídliskovom objekte v Nitre-Chrenovej (Zábojník 2009, 106, tab. 14: A). Taktiež trojkridelkový hrot šípu nájdený vo výplni objektu 232, ktorý bol datovaný do včasnoslávanského obdobia (Fusek 1991, 296, obr. 6: 4). Na základe prezentovaných údajov predpokladáme, že teritórium okolo mesta Nitra bolo začlenené do politickej štruktúry Avarského kaganátu najneskôr začiatkom 8. stor.

APPENDIX

Prednedávnom boli odbornej verejnosti sprístupnené výsledky analýz organických vzoriek pomocou rádiouhlíkovej metódy z viacerých lokalít. V laboratóriu v Poznani sa uskutočnila analýza antropologického materiálu z hrobu 6 z pohrebiska v Nitre-Janíkovciach.¹⁴ Žiaľ, pre precíznejšie časové určenie tohto celku nepriniesla požadovanú presnosť vzhľadom na dosť širokú toleranciu absolútneho datovania.

Podakovanie

Je našou milou povinnosťou poďakovať sa spolupracovníkom, ktorí sa podieľali na vzniku tohto príspevku. Za kresby materiálu z hrobov sme vďační J. Mészárosovej, Ž. Nagyovej je autorkou kresieb keramiky, S. Štefankovej sme zaviazaní za zostavenie tabuliek. Autorom niekoľkých ilustrácií (obr. 1–4) je M. Bartík, skeny bronzových kovaní (obr. 6; 7) vyhotovila E. Čaprdová. Za preklad súhrnu do anglického jazyka chceme poďakovať V. Tejbusovej, za jazykovú úpravu jej prekladu vďačíme M. Holeščákovi.

¹⁰ V každom prípade po jednom kuse.

¹¹ Pravdepodobne od úrovne zistenia, pretože hrobová jama mala hĺbku 120 cm.

¹² Hrob 5 (pôvodne označený ako hrob 2/52) obsahoval veľmi mladú súpravu opaskových kovaní (Zábojník 2009, 105, tab. 11: 1).

¹³ Dnes závod Mevak, a. s. V súpise nálezov a nálezísk z obdobia Avarského kaganátu (Zábojník 2009, 104) je lokalita nesprávne uvádzaná pod názvom Nitra-Dolné Krškany.

¹⁴ Datovanie 1305 ±35, 95,4 % probabillity, 656 (95,4 %) 770 cal AD (Ruttkay a i. 2016, 47).

Tab. I. Nitra-Janíkovce. Hroby 1 a 2.

Tab. II. Nitra-Janíkovce. Hroby 3-5.

Tab. III. Nitra-Janíkovce. Hrob 6.

Tab. IV. Nitra-Janíkovce. Hroby 6 a 7

Tab. V. Nitra-Janíkovce. Hrob 8.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Ament 2005 H. Ament: Awarengebiet. In: H. Beck/D. Geuenich/H. Steuer (Hrsg.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 30. Berlin – New York 2005, 597, 598.
- Avar treasure 1981 *Catalogue of the Avar Treasure, Comprising one hundred and twenty-two gold and silver belt fittings of the Avar period, circa 700 A. D. Together with two Byzantine silver plates bearing Constantinopolitan control stamps of the 7th Century.* Sotheby Parke Bernet & Co. London – Bradford 1981.
- Bárdos/Garam 2009 E. Bárdos/É. Garam: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek.* Monumenta Avarorum Archaeologica 9. Budapest 2009.
- Bárdos/Garam 2014 E. Bárdos/É. Garam: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek.* Monumenta Avarorum Archaeologica 10. Budapest 2014.
- Čilinská 1981 Z. Čilinská: *Kov v ranoslovanskom umení. Dávnoveké umenie Slovenska.* Ars slovacica antiqua 12. Bratislava 1981.
- Fusek 1991 G. Fusek: Včasnოსlovanské sídlisko v Nitre na Mikovom Dvore. *Slovenská archeológia* 39, 1991, 289–330.
- Fusek 1994 G. Fusek: *Slovensko vo včasnოსlovanskom období.* Archaeologica Slovaca Monographiae 3. Nitra 1994.
- Garam 1995 É. Garam: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred.* Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3. Budapest 1995.
- Hampel 1905 J. Hampel: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn.* I–III. Braunschweig 1905.
- Hanuliak 1989 M. Hanuliak: Okres Nitra. In: D. Bialeková (zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia.* I. zväzok, 2. časť. Nitra 1989, 179–235.
- Hanuliak 2004 M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska.* Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia VIII. Nitra 2004.
- Hrmová 1956 M. Hrmová: *Nitra-Mikov dvor. Nálezová správa 1560/1958.* Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 1956.
- Chropovský 1978 B. Chropovský: *Nitra-Mikov dvor. Nálezová správa 8368/1978.* Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 1978.
- Chropovský/Fusek 1985a B. Chropovský/G. Fusek: *Nitra-Mikov dvor. Nálezová správa 11028/1985.* Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 1985.
- Chropovský/Fusek 1985b B. Chropovský/G. Fusek: *Výskumy v Nitre. AVANS v roku 1984, 1985, 102–106.*
- Kiss 1977 A. Kiss: *Avar Cemeteries in County Baranya.* Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 2. Budapest 1977.
- Kováčová 1972 A. Kováčová: *Nitra-Mikov dvor. Nálezová správa 5941/1972.* Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 1972.
- Kovrig 1975 I. Kovrig: The Dévaványa Cemetery. In: É. Garam/I. Kovrig/J. Gy. Szabó/Gy. Török (ed.): *Avar Finds in the Hungarian National Museum.* Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 1. Budapest 1975, 121–155.
- Kraskovská 1983 Ľ. Kraskovská: Značky na nádobách z doby veľkomoravskej. *Študijné zvesti AU SAV* 20, 1983, 193–206.
- Pástor 1971 J. Pástor: Kostrové pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde. *Východoslovenský pravěk* 2, 1971, 89–179.
- Pavúk 1967 J. Pavúk: *Nitra-Mikov dvor. Nálezová správa 2306/1967.* Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 1967.
- Pieta 1993 K. Pieta: Osídlenie z doby rímskej a sťahovania národov v Nitre. In: K. Pieta (red.): *Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta.* Nitra 1993, 74–90.
- Ruttkay 2015 M. Ruttkay: V dávnjej minulosti. In: P. Keresteš (zost.): *Janíkovce. Dejiny Janíkoviec od najstarších čias až po súčasnosť.* Nitra 2015, 35–72.
- Ruttkay/Bielich/Daňová 2015 M. Ruttkay/M. Bielich/K. Daňová: Záchranne archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-západ – Selenec. *AVANS v roku 2010, 2015, 208–210.*
- Ruttkay a i. 2011 M. Ruttkay/P. Bednár/M. Bielich/M. Cheben: Archeologický prieskum v rámci prípravy stavby R1 v úseku Nitra-západ – Selenec. *AVANS v roku 2008, 2011, 220–221.*
- Ruttkay a i. 2013 M. Ruttkay/M. Bielich/B. Milová/R. Malček/A. Nemergut/J. Ruttkayová/B. Zajacová: Záchranne archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Nitra-západ – Selenec. *AVANS v roku 2009, 2013, 200–209.*

- Ruttkay a i. 2016 M. Ruttkay/J. Ruttkayová/M. Bielich/B. Zajacová/A. Nemergut: Sídliisko z 10.–12. storočia v Nitre-Janíkovciach. *Archaeologia historica* 41/2, 2016, 41–58.
- Stadler 1986 P. Stadler: Ausgewählte awarische Bronzegüsse als Parallelen zu Gürtelbeschlägen von Vrap und Erseke. In: J. Werner 1986, 105–118.
- Szente 2013 G. Szente: Connections between the Mediterranean and the Carpathian Basin in the 8th century AD. On the hinged strap-ends of the Late Avar Period. *Acta Archaeologica Carpathica* 48, 2013, 195–225.
- Točík 1962 A. Točík: Keramika so značkami na dne zo slovansko-avarských pohrebísk na juhozápadnom Slovensku. *Památky archeologické* 53, 1962, 347–380.
- Tomka 1986 P. Tomka: Archäologische Studien zur Ethnographie der awarenzeitlichen Völker. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft Wien* 116, 1986, 155–168.
- Varadzin 2004 L. Varadzin: Značky na dnech keramických nádob ve středověku. *Studia Mediaevalia Pragensia* 5, 2004, 165–199.
- Vida 1996 T. Vida: Bemerkungen zur awarenzeitlichen Frauentracht. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an den mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*. Nitra 1996, 107–124.
- Vida 2015 T. Vida: Gürtelgehänge der Frauen und ihr Zubehör. In: Gy. László (ed.): *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákerény-Orondpuszta*. Monumenta Avarorum Archaeologica 11. Budapest 2015, 159–164.
- Werner 1986 J. Werner: *Der Schatzfund von Vrap in Albanien*. Studien zur Archäologie der Awaren 2. Wien 1986.
- Zábojník 1991 J. Zábojník: Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des Awarischen Kaganats). In: Z. Čilinská (zost.): *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*. Nitra 1991, 219–321.
- Zábojník 1995 J. Zábojník: Soziale Problematik des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes des Awarischen Kaganats. *Slovenská archeológia* 43, 1995, 205–344.
- Zábojník 2009 J. Zábojník: *Slovensko a avarský kaganát 2*. Studia Archaeologica et Mediaevalia 9. Bratislava 2009.
- Žaár 2017 O. Žaár: *Nitra-Mikov dvor*. Nálezová správa 19506/2017. Archív Archeologického ústavu SAV v Nitre. Nitra 2017.

The cemetery from the period of the Avar Khaganate in Nitra-Janíkovce

Mário Bielich – Matej Ruttkay – Jozef Zábojník

Summary

The goal of the article is to inform about the results of the archaeological research carried out at the cemetery from the Avar Khaganate period situated in Nitra-Janíkovce, in the cadastral area of Veľké Janíkovce, Malé Janíkovce site (Fig. 1). The studied area is situated in the immediate vicinity of the important archaeological site of Nitra-Mikov dvor. The rescue research was initiated by the construction of R1 expressway from Nitra-západ to Selenec in 2008–2010. During research activities, settlement from the late prehistory was detected, as well as a settlement from the early and high Middle Ages and early medieval graves. The oldest settlement of the Mikov dvor site is represented by the Lengyel culture sherds from the cultural layer. A pit of the Kosihy-Čaka group from the young Eneolithic was studied in the investigated area. Several features dated to the late LaTène period come from the extensive researches at the turn of the 1970 s and 1980 s. Most studied features, however, belong to the Roman period; one inhumation burial was dated to the final part of this period as well. The rich settlement can be chronologically classified within the Early Middle Ages. The investigated Slavonic settlement together with the cemetery were probably parts of the farming area of the central hillforts from the territory of today's Nitra. Near the investigated

area, mainly north of it, in the wide space of Mikov dvor, several more or less extensive archaeological investigations were carried out in the past. They detected various features, dwellings and graves from the Middle Ages. Their inventory comprised pot-shaped vessels and items of everyday use. The fill of the settlement features contained fragments of pottery and animal bones. On the northern side of the elevation and in the area reaching the confluence of streams, extensive researches were executed in 1977–1982, resp. in 1984. Part of an early medieval settlement from the 6th–7th century and a habitation from the 9th–10th century, resp. from the 12th–13th century, were uncovered. The early medieval settlement is represented by sunken residential features with hearths and stone stoves in the corners, or by storage pits as well as waste pits. 54 inhumation burials can be classified within the period of Great Moravia. Their inventory contained pot-shaped ceramic vessels, knives, spindle whorls, a tinderbox, firestones, an axe, spurs, a needlecase, ring earrings with grape-like hangers and meander-shaped loops, earrings with column-shaped and hollow hangers, a ring, beads and buttons. The last archaeological research at the site of Mikov dvor was carried out in 2017 by PAMARCH, a private company. It revealed settlement from the Neolithic. The area of the archaeological site where graves from the period of the Avar Khaganate were uncovered was intensely used for agricultural purposes. It is located on a terrace-like elevation gradually verging to a slightly undulate ridge which falls to the valley of the Selenec stream in the east. On maps from military surveys (Fig. 2–4), we can notice an undistinct elevation which was used for burying. The investigation started in September 2008, when first disturbed archaeological features were detected in trenches. Since August 2009, an area excavation was carried out. In its first phase (trimming of the area), the Ponitrianske Museum in Nitra participated. Later, the excavations were managed by the Institute of Archaeology of SAS in Nitra. In the final phase of field works (January 2010), 8 inhumation burials were uncovered in the northeastern part of the investigated area. Their plans and material from them are presented in plates (Pl. I–V). With the exception of the southern edge, all boundaries of this small necropolis were detected. It follows from the catalogue, that a small group of 8 inhumation burials was studied (Fig. 5). Five of them were intact, two bore distinct traces of secondary interference and as for grave 4, no remains of a human skeleton have been preserved. As far as age and gender of the buried individuals are concerned, children prevail in the group (3 graves), adults were buried in two graves, probably an adult man was buried in grave 6 and also in grave 8. In the intact graves, the human individuals were deposited stretched on their backs, with upper limbs arranged along their bodies. Various designs of grave pits were mostly used to create a hollow space near the buried body. Remains of grave constructions were observed in three graves at the cemetery in Nitra-Janíkovce. Framework constructions were probably present in graves 1 and 6; narrowings have been preserved above the bottoms. As for grave 5, there was a combination of framework and post construction. In the narrowed space above the bottom, a skeleton of a child was placed. There were posts in all four corners. Four-post constructions are not unusual at cemeteries from the period of the Avar Khaganate. However, they are normally placed in longer walls. Secondary interferences were observed in two cases. Orientation of the graves or axes of grave pits oscillates within the NW – SE to N – S direction (308°–354°). Grave 5 is the only exception. The disturbed skeleton was probably originally placed stretched in the S – N direction (157°). Meridional orientation of graves is unique during the Avar Khaganate period. To make the data more exact, orientation was also identified by measuring of angles. The inventory from the graves included finds and grave goods. Some of them probably belonged to the dead person. Metal parts of belts, weapons, jewels and luxurious items in general are mainly documents of the buried person's social status. It is a traditional interpretation, however, it is hard to imagine that e. g. a decorated belt with fittings could have been put in a grave of a poor member of a certain society. The second category of grave items are those which probably were not personal possessions of the dead person and are more likely gifts from survivors or are associated with the act of burial (e. g. a vessel, meat offerings in form of animal bones, an egg, etc.). Depositing of grave goods is important from the aspect of their location in the so-called *functional position*. Belt fittings are usually located near pelvic bones, earrings are found near skulls, necklaces near necks, horse harness on horse skeletons, etc. Grave 6 is the only rich complex at the cemetery in Nitra-Janíkovce. It contained a set of belt fittings deposited on the left pelvic bone or next to it. The garniture consists of a cast strap end (Fig. 6), quadratic sheet metal fittings decorated with rings lined with embossed pearls, a rectangular buckle and a sheet metal adjuster. Large strap ends whose backplates are attached to the strap end body by a hinge are rather unique in the material from the Avar Khaganate, however, they are not an exceptional phenomenon. Most of them are cast bronze exemplars whose ornamentation consists of zoomorphic as well as floral motifs. Several strap ends with hinged backplates were made of gold, silver or gilded silver. They were parts of costumes of prominent Germanic women and they are dated to the early stage of the period in the Avar environment. Wrought rectangular fittings made of sheet metal (Fig. 7) which are typical of the younger phase of the middle stage are extremely important for dating of grave 5 at the cemetery in Nitra-Janíkovce. The considerably massive knife from grave 6 is probably the only item which can be classified within the group of weapons. Iron buckles, an iron ring, knives, a point, a steel and firestones can be included among the items of everyday use. Five graves from the analyzed cemetery contained ceramic vessels. They are coiled and decorated pot-shaped vessels with combed decoration. Dating of ceramic vessels and items of everyday use in the 8th century is only rough. A bronze coiling from a fibula was found in the backfill of grave 5; the fibula can be with high probability dated to the Roman period. Animal bones come from three graves and in the backfill of two graves, there were remains of molluscan fauna. It was previously assumed that the territory near Nitra was included in the Avar Khaganate during the second half of the 8th century. The set of belt fittings from grave 6 at the cemetery of Nitra-Janíkovce significantly changes this postulate. It can be rather reliably dated to the first quarter or first third of the 8th century.

A young man was buried in the grave, thus, we can assume the he had owned the set only for a short time. In association with this, we must mention an inhumation burial from Ivanka pri Nitre which contained a vessel of a rather archaic design. An iron stirrup discovered in a settlement feature in Nitra-Chrenová and a trefoil arrowhead found in the fill of feature 232 dated to the early Slavonic period are older than the second half of the 8th century. These data allow the authors to assume that the territory near the town of Nitra was included in the political structure of the Avar Khaganate in the beginning of the 8th century at the latest.

An analyses of anthropological material from grave 6 was carried out in the laboratory in Poznań. Unfortunately, it did not bring the desired exactness in the more specific chronological classification of this assemblage, since the absolute dating has a considerably wide tolerance.

Fig. 1. Nitra-Janíkovce. Cemetery from the Avar Khaganate period. Location on the map with the scale of 1:10 000 is indicated with the red circle (© GKU).

Fig. 2. Nitra-Janíkovce. Location of the cemetery on the map of the First Military Survey (© ARCANUM).

Fig. 3. Nitra-Janíkovce. Location of the cemetery on the map of the Second Military Survey (© ARACANUM).

Fig. 4. Nitra-Janíkovce. Location of the cemetery on the map of the Third Military Survey (© ARACANUM).

Fig. 5. Nitra-Janíkovce. Plan of the cemetery.

Fig. 6. Nitra-Janíkovce. Strap end from grave 6.

Fig. 7. Nitra-Janíkovce. Quadratic sheet metal fitting from grave 6.

Pl. I. Nitra-Janíkovce. Graves 1 and 2.

Pl. II. Nitra-Janíkovce. Graves 3–5.

Pl. III. Nitra-Janíkovce. Grave 6.

Pl. IV. Nitra-Janíkovce. Graves 6 and 7.

Pl. V. Nitra-Janíkovce. Grave 8.

Translated by Viera Tejbusová

Mgr. Mário Bielich, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
mario.bielich@savba.sk

doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
matej.ruttkay@savba.sk

doc. PhDr. Jozef Zábojník, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
jozef.zabojnik@savba.sk